

Kodikologi og tekstkritik II – stemma og kodikologi

Recensio

recensio / collatio

De fleste antikke forfattere er overleveret i flere middelalderlige håndskrifter, der ikke overalt har den samme ordlyd. Hvis man skal udgive en antik tekst, er man derfor nødt til at sammenligne alle forhåndenværende håndskrifter (*recensio, collatio*) for med alle tilgængelige metoder at avgøre, hvilken læsemåde der er den sandsynligste. Det nytter ikke bare at tælle, hvor mange håndskrifter der har den ene form, og hvor mange der har den anden, og så følge flertallet. Håndskrifter skal vejes, ikke tælles! Vægten sker inden for et stamtræ.

stemma

Det vil som regel vise sig, at nogle håndskrifter er tættere på hinanden end andre og derfor må antages at være avskrifter (*apographa*) af ét og samme, ikke længere bevarede håndskrift. Man kan således i gunstigt fald opstille et stamtræ over de overleverede håndskrifter (*stemma codicum*).

errores

Avgørende for slægtskab er de fælles fejl (*errores conjunctivi, Bindefehler*). To ubeslægtede håndskrifter kan udmærket have bevaret den samme oprindelige ordlyd, men en fælles fejl tyder på, at de hører sammen. Der skal ikke være tale om banale fejl, der kan opstå hvor som helst, men om betydelige fejl. Ligeledes kan fraværet af fejl indicere manglende slægtskab (*errores separativi, Trennfehler*).

eliminatio

Man må først gøre sig klart, om der er håndskrifter, der er avskrevet af andre bevarede håndskrifter; de vil blot give den samme eller en værre tekst end originalen og kan dermed lades ude af betragtning (*eliminatio*). Det viser sig, hvis ét av håndskrifterne har alle de samme fejl som et andet håndskrift foruden én eller flere egne fejl. Det er dog ikke sådan, at alle yngre håndskrifter nødvendigvis er avskrifter af kendte håndskrifter og altid er mere forvanskede end ældre (*recentiores non deteriores*), ligesom antikke håndskrifter (papyri) ikke nødvendigvis er tættere på kilden.

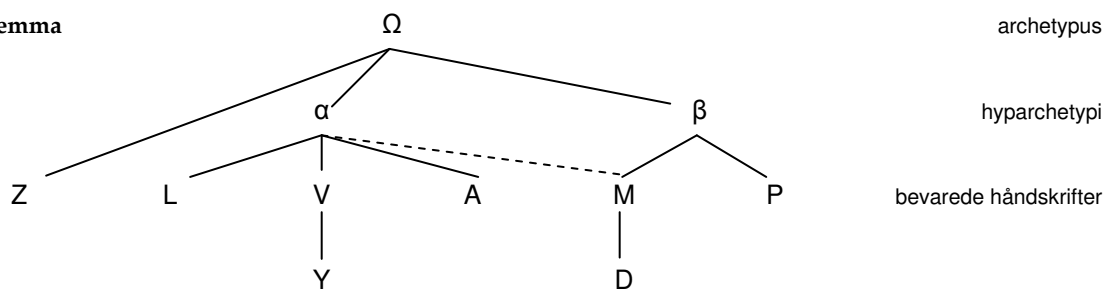
archetypus

Hvis alle håndskrifter har visse fejl til fælles, stammer de sandsynligvis fra ét og samme antikke eller middelalderlige urhåndskrift, *archetypus* (jf. Ω i det hypotetiske stemma nedenfor), der vel at mærke ikke er identisk med forfatterens egen tekst (autograf). I så fald taler man om en lukket *recension*. Det sker f.eks., hvis værket kun én gang er blevet omsat fra majuskler til minuskler, og de senere avskrivere, i stedet for at gribe til et ældre majuskelhåndskrift, alle går ud fra dette ene minuskelhåndskrift. Ofte lader det sig imidlertid ikke gøre at aflede håndskrifterne fra ét håndskrift, og der er da tale om en åben *recension*.

hyparchetypus

Hvis to eller flere håndskrifter har en række fejl til fælles, som ikke optræder i resten av håndskrifterne, og i øvrigt hver især har særlige fejl, er de sandsynligvis afledt af ét og samme tabte håndskrift inden for det store stamtræ, *hyparchetypus*, således α og β i det hypotetiske stemma nedenfor. Hvis der er tre eller flere håndskrifter, og mindst to enes om en læsemåde, eller ét håndskrift har en læsemåde, der også optræder i en anden håndskriftsgren, kan man ophæve denne form til *hyparchetypus*. Hvis alle håndskrifter derimod har forskellige læsemåder, og intet håndskrift har en læsemåde, der optræder i en anden gren, kan man ikke bruge disse læsemåder til at rekonstruere uddgangshåndskriftet (*eliminatio lectionum singularium*). Hvis alle eller bare to av de rekonstruerede *hyparchetypi* har samme fejl, kan den ophæves til *archetypus*, men hvis de er uenige, må man påberåbe sig andre kriterier (*selectio*).

Eksempel på stemma

contaminatio

Det sker ikke sjældent, at en avskriver rådfører sig med flere håndskrifter, og man taler da om kontamination, "podning" (eller *codex mixtus*). Således håndskriftet M i det hypotetiske stemma ovenfor. Sådanne håndskrifter vil umiddelbart sløre opstillingen av et stamtræ og måske endda forføre til et fejlagtigt alternativ. Der foreligger kontamination, hvis et håndskrift (eller en *hyparchetypus*) snart enes med ét håndskrift (eller én *hyparchetypus*) og snart med et andet, selv om disse tilhører forskellige håndskriftgrene.

Examinatio

examinatio

Med recensionen når vi tilbage til *archetypus* eller i det mindste til flere ligeværdige varianter. Man skal dog ikke bare tage denne overlevering, *παράδοσις / traditio*, for gode varer. En del læsemåder,

der er blevet stemplet som sekundære i overleveringen, fordi de kun fandtes i ét håndskrift inden for en enkelt gren eller i én gren blandt flere (*lectio plurium codicum potior*), kan i princippet være sande, idet en avskriver i kraft af sin begavelse eller ved et slumpestrøg kan ramme forfatterens intention (*divinatio*). Selv om alle håndskrifter er enige om en læsemåde, behøver den omvendt ikke være sand. De forskellige overleverede læsemåder skal til enhver tid kunne prøves ud fra ydre og indre kriterier (*examinatio*).

<i>emendatio</i>	Hvis man står over for en overleveret form, der ikke stemmer (fordi den f.eks. strider med forfatterens ortografi, syntaks eller ordforråd, eller den giver dårlig eller ingen mening), er det er ikke kun tilladt, men også ofte uomgængeligt at tilsidesætte overleveringen og foretage et tekstindgreb (<i>emendatio</i>). De fleste indgreb er harmløse, dvs. ortografien indpasses efter en rekonstrueret eller konventionel norm, banale forskrivelse rettes eller en partikel udskiftes med en anden.
<i>conjectura</i>	Det er dog også berettiget at foretage en egentlig <i>konjektur</i> , dvs. et meningsændrende indgreb, hvis der kan argumenteres overbevisende for den. Men det er ikke ensbetydende med, at en hvilken som helst konjektur, man kan argumentere for, bringer os nærmere den oprindelige tekst.
<i>lectio difficilior</i>	Når man står med to læsemåder, der set ud fra både stemmaet og sammenhængen er lige gode, taler sandsynligheden for, at det er den usædvanligste af de to varianter, der er oprindelig, eftersom man snarere korrupperer teksten fra det usædvanlige til det sædvanlige end omvendt. Derfor: <i>lectio difficilior potior</i> . Dette princip må dog ikke bruges til at forsvare den utænkelige eller umulige læsemåde (der rigtignok er <i>difficilior</i>). På samme måde vil man også være tilbøjelig til at vælge den korte tekstvariant frem for den lange, fordi det er sandsynligere, at avskrifterne skriver til for at tydeliggøre, end at de skærer til (jf. dog nedenfor): <i>lectio brevior potior</i> .

Kilder til tekstforværring (*corruptelae*)

<i>palæografi</i>	Bogstaver, der på et vis trin i skriftens historie ligner hinanden, kan let føre til fejllæsning, som når et middelalderligt finrt forlæses som funt. Særlige forvekslelige er de græske majuskler Α Δ Λ og Γ Τ eller de latinske C G O og B R. Da de antikke tekster blev skrevet ud i ét uden mellemrum mellem ordene (<i>scriptio continua</i>), sker det undertiden, at middelalderhåndskrifterne deler denne bogstavstrøm op forkert.
<i>fonetik</i>	Ord, der med en senere udtale bliver udtalt mere eller mindre ens, kan bliver forvekslet. Det spiller en rolle, hvis teksten er blevet dikteret, eller hvis avskriveren snarere husker sin oplæsning end bogstaverne selv. På græsk er det senere sammenfald av ι ε ι η η υ υ ι ο ι og av αι ε oplagte fejlkilder, og på latin har den sene udtale vaklet med hensyn til det udlydende <i>m</i> og skellet mellem <i>b v</i> og mellem <i>ae oe e</i> .
<i>haplogogi</i>	Hvis den samme bogstavfølge gentages, bliver den ofte udeladt (<i>haplografi</i>), fordi avskriveren opfatter det som en gentagelse eller ganske enkelt hopper i teksten. Omvendt kan han også komme til at skrive de samme bogstaver flere gange (<i>dittografi</i>).
<i>homoioteleuton</i>	Hvis der i en tekst er to ord, der ender ens (<i>homoioteleuton</i>) eller begynder ens (<i>homoiarchon</i>), sker det let, at avskriveren hopper de mellemliggende bogstaver over: <i>saut du même au même</i> . I grelle tilfælde ryger der på den måde flere linjer ud af en håndskriftgren eller hele overleveringen.
<i>lakune</i>	En lakune (et hul i teksten) kan også opstå rent mekanisk, f.eks. ved at en side i det avskrevne håndskrift er blevet beskadiget (pletter og huller) eller ligefrem er gået tabt.
<i>glosse</i>	Hvis der i et håndskrift har stået et forklarende ord, en <i>glosse</i> , over linjen eller i marginen, sker det, at avskriveren opfatter det som en rettelse eller en tilføjelse og lader det glide ind i den avskrevne tekst i stedet for eller ved siden af den oprindelige tekst. Det lader sig lettere avsløre i metriske tekster, hvor en glosse som regel ikke passer til det forlangte metrum.
<i>normalisering</i>	Ældre sprogbrug bliver i håndskrifterne ofte erstattet af samtidige former. Det kan være i ortografien, i syntaksen, i ordenes rækkefølge eller i rytmen (således <i>vitium Byzantinum</i> , hvor et ord med accent på næstsidste stavelse skubbes til sidst i et iambisk trimeter under påvirkning af den samtidige dodekasyllab).

Indføringer og håndbøger

- Maas, P.: *Textkritik*. Leipzig ³1957 = *Textual Criticism*. Oxford ²1958.
- Pasquali, G.: *Storia della tradizione e critica del testo*. Firenze ²1952.
- Pöhlmann, E.: *Einführung in die Überlieferungsgeschichte und in die Textkritik der antiken Literatur*. I-II. Darmstadt ²2003.
- Reynolds, L. D.; Wilson, N. G.: *Scribes and Scholars: A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*. Oxford ³1991.
- West, M. L.: *Textual Criticism and Editorial Technique Applicable to Greek and Latin Texts*. Stuttgart 1973.
- Wilson, L. D.: *Texts and Transmission: A Survey of the Latin Classics*. Oxford 1983.